

յուն, բայց մարդուն անանական ծագման վրայ, և տիեզերական միություն վրայ է, որ ընդարձակ կամադրություն մէջ կը բովանդակէ ամբողջ տիեզերքը, և քարի մը խիստէն մինչև մարդկային խելոյ՝ ընկերութիւններուն կազմութիւնը. — և այս ամեն բաները կը շնանա բացատրել մեկնել՝ անտարբեր հիւշենքու սոսկ մերենական շարժման ձեռքով:

Եւ մինչդեռ իմաստասիրութիւնն՝ այսպիսի տարրի նախ և յանդուգն քալելով կը յառաջագոյնէր, բնական դիտութիւնք ալ կարեւորագոյն յառաջագոյնութիւններ հիշենք: Վրան զի, դիտեալանք՝ Տարվիտի նետեւելով և ուզելով անոր դրութիւնը հաստատել, քննեցին բնութեան ամենն աւելի զազանի կէտերը և անկիւնները: Տարվիտիանութիւնն՝ անվի. դիտեալու պատճառ եղաւ. անով սկսան իրողութիւններ բացատրել և իրարու հետ կապուիլ, այնպէս որ առանց անոր՝ նոյն իրողութիւններն՝ անմիաբան և անշարժ մանրագիրք են: — Եւ այս կերպով մարդկային մտքի բնական եղաւ կամագրութեան² շարին արդի բնապատկերներ շատերը՝ բարեշրջման կողմէ ձգեց: — Ասկէ կարճ կէտերէն յիշեցնելու՝ որ թէպէտ երազորութեան (hypothèse) մը կարող ըլլաւ բացատրելու իրողութիւն մը, բայց անով բնաւ չի գաղբիր սոսկ ենթադրութիւն ըլլաւ:

Այս կամագրութեան ակնարկէն ետքը, հետեւեալ Գոգտաններու մէջ յաջորդաբար քննենք նախ, թէ Բարնիւր Լուկասը (Evolutionistes կամ Տարվիտիաններ Darwinistes ինչ պատճառներով կամ իրողութիւններով մզուեր են իրենց գործերը հետեւելու կամ հաստատելու. կամ թէ, Տարվիտիանութեան երազատաբար համարուած իրողութիւններն որո՞նք են. — երբ որքա՞նց, Պարզեց սոնց այլեայլ գործերները. — երբ որքա՞նց, Տարվիտիանութեան ամենը որո՞նք. — շարքա՞նց: Որ և է բարեշրջութեան նախապայմաններուն պատճառաբանութիւնները մէջ բերենք:

Հ. Ծ. ՍԱՐԵԱՆ

1. Հմմտ. Haeckel, *Histoire de création naturelle*, p. 17. Թղթ. Letourneau, 3e éd. Paris, 1884. որ յայտնապէս կը գրէ. « Կենդանի մարմիններու և մեծած մարմիններու մէջ՝ ժամանակաւ կարծուած ընդդիմութիւնը (opposition) չկայ » (!) Արեւմտեան մեծած անասունն ալ, ըստ Հեկէլի, կենդանի, ողջ է (!):

2. Համագրութիւն (synthèse) և մտքի գործողութիւն մը, որով պարզէն ղեկի բաղադրաւը, մասերն առ բախելով, պատճառէն ղեկ պարզաբար, կ'ընենք: — Այսը բարձրովն հակառակ գործողութիւն մ'է վերլուծութիւն (analyse):

ԲԱՐՆԵՐԱՆ ԱՍՈՐԻ՝

ԲԱՐՆԵՐԱՆ ծնաւ յԵփեսոս, յամին 154, յուլիս 11ին՝ Հարուստ և աշխուսկան ծնողքէ: Իւր Հայրը, կ'ըսէ Բարհերբէտ, Նուհամի կը կոչուէր, և իւր մայրը՝ Նահալիւր: Ըստ սրբոյն Եփեսոսի, մանկու-

1. Բարդեանի իւրենացւոյ կարեւոր աղբիւրներէն մին է. ուստի նաեւ համալից յօշուածը՝ զոր Rubens Duval գրած է այս տարի Հելիոսի մասին՝ Իւր Աստուծան Մատենագրութեան մէջ (*La Littérature syriacque*, par Rubens Duval, տպ. VICTOR LECOFFRE, Paris, 1900) մեղ համար շահեկանութենէ զուրկ չէ:

Կը ծանօթացնենք հոս այս գրութիւնը՝ մի քանի ծանօթութիւններ աւելցնելով, ուր որ ասանք կարեւոր տեսնուին: Մ. Թ.

2. Եղեւթի ժամանակագրութիւնէն կ'առնուի այս թուականը որ կը հաստատուի Բարնիւրիէնսի Եփեսոսի ժամանակագրութիւնէն Ա. 47. Պ. Համի (Bardesanes gnosticus, Leipzig, 1819): Եւսեբիոսի այն խօսքը մէջ բերելով (Պատմ. Եկեղ. Գ. 30), որուն համեմատ Բարդեանի ճակատագրին վերայ զգած ճառը ուղղուած էր Անտոնինոսի, կը տեսնէր այս Անտոնինոսի մէջ, Լուկիոս Վերսուս՝ որ Պարթեաց դէմ պատերազմի զացած ժամանակ, 165ին Եղեւթի այցելութեան ելաւ. ուստի անկիւյ 134 թուականը շատ թիւ կը գտնէր Բարդեանի ծննդեան համար, վրան զի ասիկայ 165ին տասն և մէկ տարեկան պիտի եղած ըլլար: Բայց խօսքը Հելիոգրաֆի կամ Անտոնինոսի Միտացւոյ վերայ է որուն ուղղութեան 220ին ժամանակները հնչիլ նախարարութիւն մը, որ Միշակաբէն անցաւ (PORPHYRE De Abstinentia, IV, 7, STORÉE *Eclogae physicae*, éd. REESEN, I, IV, 86): Եղեւթ Միշակաբէն՝ 11 յուլիս, 134 տարեթիւը կու տայ, փոխանակ 11 յուլիս 133 թուականի (LAMY Բարնիւրիէնսի Եփեսոսական Ժամանակագրութեան մէջ, Ա. 47 ծանօթ). բայց այս զանազանութիւնը ղեկաւ կը մեկնուի իբրեւ ընդդիմակոյի սխալ մը առաջ, Une biographie inédite de Bardesane l'astrologue, Paris, 1897:

3. Եկեղ. Ժամանակագրութիւն. Ա. 47: Այս

նա Հեղիողարադ կայսեր զրկուած նուիրա-
կութենէն ընդունած էր¹ :

Սուրբ Եփրեմ զխաղածան կը ներկայա-
ցունէ իբրեւ աշխարհիկ ոմն, շոյալատէր, և
հակապապականը ճշմարտ Մարկիտոնին, որ
խոշոր կը զգնուէր. կը յիշատակէ հարիւր
յիսուն երգերը, զորս այս գնոստիկեանը
գրեց, իւր վարպետութիւնը ժողովրդեան
մէջ տարածելու համար:

Ասորական բանաստեղծութեան ստեղծ-
ման պատիւը կ'ըսուի թէ եղեսացի նշանա-
ւոր Բարդեմանիս կ'երթայ՝ որ կ'ապրէր ի
վերջ կոյս Բ զարու մեր թուականին: Ա. Ե-
փրեմ իւր բնղղէմ հերետիկոսաց² երգերէն
միոյն մէջ կ'ըսէ Բարդեմանի վերայ.

— Գրիթեաց նա նուազս և ի նա խառնեաց եղա-
նակս երամշտականս:

Շարագրեաց օրհնութիւնս և եմդն ի նոստ շափս:
Բաժանեաց զբառն³ կշռով և շափով:

Եւս առողջ արանց զղեղն գառնութեան ծածկեալ
բաղատութեամբ:

Չարարին խոթացեալք ընտրութիւն ընդ զարմանն
փրկարբ:

Կամեցաւ զխաւթն կերպարանել և նորա գեղեցկու-
թեամբն զարդարիլ:

Յակեացեալ նոյն զովութեանցն, յորինեաց իբրեւ
զնա:

Օրհնութիւնս հարիւր և յիսուն: —

Ըստ սրբոյն Եփրեմի. Բարդեման գրած
էր այս երգերը տպատրելու համար ժողո-
վրդեան սրտին մէջ իւր կրօնական սղա-
տունները: Իւր գիւտը կ'երեւայ թէ մեծ
հետեւանք մ'ունեցաւ, և իւր որդին Հար-
մանիոս, ինչպէս կ'աւանդեն եկեղեցական
մասնագիրներն, այս արհեստին մէջ այն-
պէս յառաջ գնաց որ նոյն իսկ իւր Հայրը գե-
րազանցեց: Դժբախտարար, այս բանաստեղ-

ծութիւններէն միկի ոչինչ չէ հասած, եթէ
ի բաց առնուի Ա. Եփրեմէն մեղի աւան-
դուած Բարդեմանի մի քանի տողերը: Գնոս-
տիկեանց գրութիւնները վերջնական կերպով
կորսուած են իրենց յայտնած վարպապե-
տութեանց հետ:

Բայց, եթէ գործը անհետացաւ, կազա-
պարր որ զանիկայ ձեւի բերած էր տեւեց:
Մէկ ու կէս դար յետոյ, Սուրբ Եփրեմ
Բարդեմանէն փոխ կ'առնուէր իւր բանաստեղ-
ծական զէնքը՝ կոտեւելու համար մուար վար-
պապետութեանց պէմ, և այս երգիւր և ձա-
տեր առնուան տակ է որ ասորի Եփիղեցոյ
նշանաւոր Հայրը հերքեց հերետիկոսութիւն-
քը և ուղղափառ վարպապետութիւնը ժողո-
վրդականացուց:

Դժբախտարար այս երգերը կորսուած են.
կորսուած են նաեւ ճառերը կամ տրամա-
խօսութիւնները բնղղէմ հերետիկոսութեանց
որոնց վրայոք կը խօսին Եւտերիոս՝ Խոսու-
տասիրականը⁴, և Բարհեբրէոս, ինչպէս նաեւ
աստղարաշխութեան ճառը, որուն մէջ Բար-
դեման, մայրաքաղաք յեղափոխութեանց սեւ-
ւողութեան հաշուով կը հաստատէր, թէ
աշխարհը ստեղծմանէն վեց հազար տարի
վերջ պիտի վերջանար:

Kitab al-Fihrist (éd. Fluegel Lei-
pzig, 1871, էջ 339) Բարդեմանի ուրիշ
աշխատութեանց վերնագիրներ կու տայ,
բայց կարելի չէ վստահիլ հեղինակին այն
սեղեկութեանց վերայ, զոր կու տայ այն-
պիսի դարու մը վրայոք՝ որ այնչափ հեռի
էր այն ժամանակէն՝ յորում նա կ'ապրէր:
Ուրեմն Ասորայս փոխտպալայական գրութիւնը
սովորեւ համար մեզ ուրիշ բան չի մնար,
բայց եթէ Գիրք զուգուրսիւնցը և մի քանի

1. RENAN իւր *Marc Aurèle* ի մէջ (Փարիզ.
1882, էջ 433, ծանօթ. 3). Կը կարծէր թէ, այս
երկոց հեղինակը ուրիշ Բարդեման մ'էր, բնիկ
Բաբելոնացի: RENAN, նոյն. էջ 436-439, Բար-
դեմանի Սքեռացոյ գեղեցիկ կենդանագիր մ'ը-
րած է:

2. S. *Ephraemi syri operum syriace et latine*, տպ.
STEPH. ÉVOD. ASSEMANI, Romae, 1737-1743, II,
p. 354:

3. Որ է ըսել, անիկայ բաժնեց տողերը չա-
փով ներդրուելուած և չհետուած:

4. Ըստ Դեռոգայ, Արարացոյ եպիսկոպո-
սին. տես СУБЕТОУ, *Spicilegium syriacum*. Lon-
dres, 1853, էջ 21. WRIGHT, *The homilies of*
Aphraates, Londres, 1869, էջ 27, Ա. 11. LA-
GARDE, *Analecta syriaca*, Leipzig, 1856, էջ 114,
Ա. 18:

ծանոթութիւնը, ցրուած Ս. Եփրեմի հաւա-
քածոյնի մէջ՝ ընդգէմ հերետիկոսաց, և մա-
նաւանդ 53—55 երգոց մէջ¹։ Բայց թուի
թէ Եկեղեցւոյ այս Հայրը ենթակայ եղած
է անդիտութեան և թիւր հաւատքի²։ Վերջ-
աին Բարդեմանի վարդապետութիւնը կազ-
մելու համար ըստ վաղնախառնու սկզբնայ
կամ ուրիշ գնոստիկեանց, ինչպէս ձեռնա-
կեցին Հահն (Hahn), Մէրքս և Հիլինֆէլա,
աշխատութիւն մ'է զուտ ենթակրօնեանց
վերայ հաստատուած³։

Ի վերայ ճակատագրի գիրքը, 'Ο περι
εμφαρμένης διαλογος, նախ և յառաջ երկու
երկար վկայութիւններէ ծանչուեցաւ զորս
Եւսեբիոս մէջ բերած է իւր Արտարակի
պատրաստութեան մէջ, 2, 9։ Այս վկայու-
թեանց երկրորդը որ կը գտնուի նաեւ Ստոյն-
կղմայ Մանօրտրեանց թ. գրքին մէջ, ու-
րիշներէ աւելցուած է. Մանօրտրեանց ասո-
րական թարգմանութիւն՝ հրատարակուած
Պօղոս ար Լագարսէի՝ զայն չունի։ Կեսա-
րոսի Ս. Գիրկորն Նազիանզացւոյ եղբոր
սրուած տրամախօսութիւններէն երկրորդը,
կը պարունակէ այս վկայութեան մեծ մաս
մը այս քաղաածոյնի՝ օրինաց վերաբերեալ։

Գիրքըն Յաղագս ճակատագրի գրքին
ասորի բնագիրը գտած է բրիտանական մա-
տենադարանին մէջ ճեռագրիկն մէջ, 2 կամ
է պարու, և զայն հրատարակած է անգլիա-
կան թարգմանութեամբ մը իւր Ասորական
Հաւաքման մէջ (Spicilegium syriacum,
Londres, 1855)։ Իւր տպագրութեան մէջ,
յառաջ բերած է Եւսեբիոսի Մանօրտրեանց

և Կիտարոսի այս գրքին վերաբերեալ կտոր-
ները։ Պ. Մէրքս գերմաններէն թարգմանու-
թիւն մ'ըրած է ասորի բնագրին իւր Բար-
դեմանի վերայ բրած աշխատութեան մէջ
(Bardesanes von Edessa Halle, 1863)։

Յաղագս ճակատագրի գիրքը խմբագրուած
է, տրամախօսութեան մը ձեւին տակ ընդ
մէջ Բարդեմանի և իւր աշակերտաց, ի նմա-
նութիւն Սոկրատի տրամախօսութեանց։ Այս
տրամախօսութիւնը ուսուցչին աշակերտնե-
րէն փիլիսոփայոս անուն միոյն գրութեամբ թու-
ղուած է, որ ճակատին վերայ ներածութիւն
մը գրած է որ անդ առաջին գէմքով կը
խօսի։ Պէտք չէ տարակուսել թէ ասորական
բուն օրինակը բնագիր մը չէ։ Յատուկ ա-
նունները, ինչպէս Schamschegeram և
Avida ոչ միայն ասորական չեն, այլ Ե-
դեսական հին անունաց կը վերաբերին և
մեզ ծանօթ են ուրիշ յիշատակարաններէ։
Մի բանի ծանօթութիւնը կը մտանեն մի-
ջագրուական ծագում մը, մանաւանդ Աբ-
գարու հռոյվարտակին վերաբերեալ, որ կ'ար-
գելու Տարգատա (Targata) աստուածուհւ-
ւոյն քրմաց բանասարգելութիւնը, և որոյ
հետեւանքն եղաւ. այս սովորութեան անհե-
տացումն Ելիսիպայէն. նաեւ այն՝ որ կը խօսի
Արարիոյ աշխարհակալութեան վերայ իրբեւ
ամենանոր գէպը մը (որ երկի տեղի ունե-
ցաւ, կ'ըսէ բուն բնագիրը). այս տեղ պէտք
է հասկնալ Սեպաիման Սեւեբիոս Արարիոյ
սիրելը յամին 195—196⁴։

Ասորական բնագիրը ոչ թէ Տրամախօսու-
թիւն ի վերայ ճակատագրի վերնագիրը, որուն

1. Ս. Եփրեմի Հռովմայ տպագրութեան մէջ,
հատ. Բ. էջ 535։

2. Տես Մ'Abbd NAB, Une biographie inédite, etc.

3. Տես HORT, յօդուած Bardesanes in Dictionary of Christian Biography։

4. Եվալու և Հիլինֆէլա կը կարծէին թէ ա-
սորականը թարգմանութիւն մ'է յայն բնագրէ
մը, բայց, ինչպէս Գիրկորն իւր տպագրու-
թեան, էջ Գ. յառաջաբանին մէջ յիշէր ի Ե-
սեբիոսէն և Թէոդորեոսէն գիտենք թէ Բար-
դեմանի տրամախօսութեանները շուտ մը ասո-
րերենէ յուսարէնէ թարգմանուեցան, Պ. Լանու,

Anecloia syriaca Ա. էջ 54, ճակատագրի վերայ
երկու գործեր կը զանազանէ, մին Եւսեբիոսէն
յիշատակուած այս վերնագրով է πρὸς Ἀντωνιον
περὶ εἰμαρμένης διαλογος, և միւսը Եպիփանէն
յիշուած էրբէ տրամախօսութիւն մը περὶ Ἀ-
θεϊδᾶν τὸν ἀστρούμουν κατὰ εἰμαρμένης։ Այս եր-
կորդ գործն է որ մեզ պահուած է ասորական
բնագրին մէջ։ Կարելի է թէ Եւսեբիոս և Եպի-
փան կ'ըմանան միեւնոյն տրամախօսութիւնը
և թէ πρὸς Ἀ. τωvιvov Եւսեբիոսի մէջ օրինակու-
թեան սխալ մը փոխանակ πρὸς Ἀθεϊδᾶν ի։

տակ կը նշանակուի նա ընդհանրապէս, այլ Գիրք օրինաց քաղաքացի վերնագիրը կը կրէ որուն մէջ քաղաքացի զանազան օրէնքները թուարկուած են իրրեւ ապացոյց անձնիշխանութեան: Բարդեան կ'ապացուցանէ, յիշուի. թէ մարդը կը վայելէ անձնիշխան կամքը, ե իւր գործոց պատասխանատու է: Կ'ուսուցանէ, վերջապէս, երկնաւոր ե երկրաւոր աշխարհաց կանոնաւորութիւնը, բայց ունայն տեղը պիտի փնտէ մէկը, իւր արտայայտած գաղափարաց մէջ — ե եղած են ի զուր փնտոցներ — գնոտակի վարդապետութիւններ: Ել խոստովանի նա, թէ Աստուած մը կայ, արարիչ տիեզերաց, միակ ե անահասնելի, ոչ ստեղծեալ: Միւս էակը (նշու) կամ տարբը (εστουκῆ = στωικεῖα) բնուած են անտեսական սահմանաւորութիւն մը ե ստորակարգեալ են, այս տեսակէտի եթէ դիտենք, անոնք ենթարկուած են հաստատուն օրինաց՝ որոնցմէ չեն կրնար իրենք զիրենք ազատ ընել ե պատասխանատու չեն իրենց գործողութեանց: Բայց այս էականքն ոմանք, ինչպէս մարդը, կը վայելեն, իրենց բնութեան հետ անբակ կերպով միացած հարկերէն զուրս, գործոյ ազատութիւն մը, որ թոյլ կու տայ իրեն ընելու զբարին կամ զչարս: Այս նկատմամբ անոնք իրենց գործերով պիտի դատուին:

Սուրբ Եփրեմ (երգ 53), կ'անարկէ ճակատագրի վերայ խօսող այս կտորը Բարդեանը ջախջախելու համար: Յետ յիշելու թէ սա Դաւթի նմանութեամբ շարադրեց հարկեր յիսուն երգեր, կը յաւելու. «Դաւթ չարաւանեց էութիւն (նշու) Բարդեանի էութիւն անուանածը, վասն զի միայն մէկ էակ կայ: Էակ անունը չի համաձայնիր ուրիմէ էակաց անուանց հետ (որ է ըսել, յոգնականութիւնը չի վերցունք), որոնք գոյութիւն չունին, վասն զի իրենց բնութիւնները պէտք էին նոյն ըլլալ, եթէ իրենց անուանք նման են»։ Ետեւ, քիչ մ'աւելի հետու. «Ել հետեի թէ, եթէ միայն մէկ բնութիւն կայ որ առանց պատճառի է, այսպէս նաեւ կայ միայն մէկ էակ (նշու), որուն անուն ե բնութիւնը Բարդեանն այլոց հետ կը շփոթուի: Վասն զի, Եղբարք իմ, ամէն արարածք

ստեղծուած են, ե եթէ իրենց անունը նոյն է, իրենց բնութիւնը զանազան են ըստ Արարչին կամաց: Այն որ կը զանազանէ հոսքիւնք՝ որոնց պատճառն Արարիչը չէ ե ո՛վ որ զանոնք հաւատար կը քարոզէ, նա կը զանազանէ նաեւ իրենց բնութիւնը՝ ե իրենց անունը կը հաւասարցունէ»։ Թուի թէ, այս հակաճառութեան մէջ, յախտեալները կամ գնոտակեանց ստեղծագործող սկզբունքները յաճախ այցելած են Ս. Եփրեմի մտաց:

Բարդեան քաղվեացուց կամ՝ առտեղադիտաց ճակատագրական գրութիւնը նաեւ մի քանի փոխառկայեց հակառակ գրութիւնը կը մեթէ. ըստ որոց մարդս բոլորովին ինչն իրեն աէրն է, վշտերն ու հիւանդութիւնները բլլալով վէպքեր կամ Աստուծոյ պատիժները: Ըստ Բարդեանի, մարդս երեք ազգակաց ենթարկեալ է. բնութեան, ճակատագրի ե կամաց: Ճակատագիրն է կարողութիւնը զոր Աստուած տուած է աստեղծ փոփոխելու համար հանգամանքները որոնց մէջ կ'ապրինք, ըստ գնացից ե ուղղութեան զոր նա հաղորդած է իրենց: Ճակատագրի ազդեցութիւնը՝ ծնանելու վայրեւնէն յառաջ կու գայ. այն վայրկեանին բանաւոր հոգին կ'իջնէ բուսական հողոյն մէջ, երբ սա մարմնին մէջ կ'իջնէ, ե այս ժամանակ է որ յառաջ կու գան փոփոխութիւնները երջանկութեան ե թշուառութեան, առողջութեան ե հիւանդութեան, ըստ յարաբերութեանց որ կը գահուին աստղերուն ե տարբրաց մէջ:

Բարդեանի այս փոխառկայութիւնը չի ցուցնիր ըստ մը ԴՆԻՃԱՅԻ մասին. արու ե էգ արարիչ սկզբանց յոգնականութեանը, յախտեանց հանդիպումներու (syzygie տրեւու ե լուսնի հանդիպման կէտը), ե ուրիշ գնոտակեանց գաղափարներու մասին: Ի վերայ ճակատագրի գրքին մէջ, Բարդեան կը տեսնուի իբրեւ քրիստոնեայ մը, որուն ուղղափառութիւնը այնպիսի խառնուրդ մ'է ինչպիսի է ուրիշ յետապալ Արարիչներու, օրինակ իմէ Արիստարինը: Սա կը հաւատար, ճշմարիտ է, աստեղաց պիտիւնուն, բայց Բարդեանը է, աստեղաց պիտիւնուն, կը հաւատար աստեղաց ազդեցութեանը երկրաւոր աշխարհ

Հիւս վերայ : Ուրեմն անկարելի է գիտնալ
ստուգութեամբ թէ յորում կը կայանար Բար-
զեծանի միջոցութիւնը : Սակայն պետար է
զայն ժխտել, ի ներկայութեան Եկեղեցւոյ
Հին Հարց միաբան վկայութեան և Հերբմանց
որոնց նա պատճառ եղաւ :

Երկու յոյն անանուն արամախօսութիւն-
ներ խմբագրուած են, Կոստանդինի վերջին
տարիներուն մէջ, ընդդէմ Մարկիոնի. վա-
ղենտինու և Բարզեծանի : Այս արամախ-
սութեանց առաջնոյն մէջ գլխաւոր խօսակիցը
է Ալլամանիոս անունով մէկը. զոր յառաջ
Որոգլինի Հետ կը շփօթէին : Երկրորդին մէջ
Մակիրիոս անունամբ մէկը որ կը ներկայա-
ցունէ Բարզեծանի վարդապետութիւնը :

Բարզեծանի կողմնակիցները Եղեթիոյ մէջ
կը ձեռագրենէին մեծ արշալուք և Հարուստ
ու լուսաւոր դասակարգին կը վերաբերէին :
Հակառակ ջանից սրբոյն Եփրեմի, այս ա-
ղանդը առեց մինչև Ռարուլայի ժամանակ
(+ 435), որ զՈրոգլանիսը մասոց ուղղա-
փառ Եկեղեցւոյ ծնցը :

Յիշ. Ե. Ա. 8.

1. Քաջանայն Նոս. (*Une biographie inédite de
Bardesane l'astrologue*), կը տեսնէ Բարզեծանի
մէջ առաջադաշտ մը, որուն տիեզերագիտա-
կան զորութիւնը զէջ մեկնուած է կամ կերպ-
րանափոխուած սուրբ Նիքիմի ձեռքով, որ այս
զնոստիկ հեղինակին վերայ հաւած է : Բարզե-
ծանի վերայ հառող միւս մասնագիրները, կը
յուշեցնեն նա, աւելը Եփրեմէն փոխ առած են,
էջ 12 : Նա այս գաղափարը ընդլայնած է երկու
նոր յիշատակարանաց մէջ. Բարզեծան աստե-
ղագետը, *Journal asiatique* ի մէջ յուլ-օգոստ.
1899, էջ 12-19. և Բարզեծան աստեղագետը :
Քաղաքաց օրինաց գիրքը, բուն բնագիրը ասո-
րական և քարոք. ի գաղղիերէն, Փարիզ 1899 :

2. Տէս սոյն եպիսկոպոսին կենսագրութիւնը
OVERBECK, 8. *Ephraemi syri... opera selecta* ի մէջ
սպագրեալ Ուքսֆորտ, 1865, էջ 192 :

3. Բարզեծանի վերայ տես նաեւ Հ. Գ. Զար-
Ամ. Հայկ. Գպր. էջ 158 : Լաւկլուս առանձին
գիրք մը գրած է, *Bardesane*, ուր Խորենացւոյ
Բարց մի մասը Բարզեծանի անուղղակի կեր-
պով մեզ Հասած Հատակասորներ կը համարի
Խորենացւոյ վկայութեան վերայ վստահելով :
Դ. Թ.

ՄԻՔԱՅԷԼ ՆԱԼԲԱՆԴԵԱՆՑ

1830-1866

ՍՏԵՓԱՆՈՍ ՆԱԶԱՐԵԱՆՑԻ անունէն ան-
բաժան կայ ուրիշ անուն մ'ալ, որ հաւա-
սար փայլի ունի, որ ուսումնայոց մէջ աշ-
խարհաբար կանգնելու գործին մէջ միտին
աշխատած ու կոտած է, որ քան զայն ա-
ւելի գործունեայ և աւելի մեծ փոթորիկ հա-
նած է. իր սուղ կենաց մէջ շատ գործեց,
շատ գրեց, շատ ալ վիճեց : Նա որոտաց
մեր ազգային երգերէն ամենէն վառվռուն
բացաշունչ « Աղաւս Առաւուռ » որորոցի
կաշկանդեալ մանկան երգը, և Գամառ-Քա-
թիկայի « Հիմի Էջ լոնն » ստանաւորի
նմանութեամբ, կրակոտ ու բանաստեղծա-
կան երգ մը « Հիմի Էջ խօսնն » . նա խա-
լացի աղջկան բերանն զրա իր « Մեր հայ-
րենիք » ի յուզող ու կիզող ազգային բայլերը
և թարգմանեց աղքատ կնոջ որսաշարժ ու
զորմութիւն արէք « Յուրաք փշեց » ր. նա
մեր զբաղանդութիւնը իր երգերով հոգացնող
Նալբանդեանցն է, որ երբեմն կոմս Լամու-
նուէլ, երբեմն Փառսի Յոլակեան և Սիմէոն
Մանիկեան ծածկանուններով զրական հա-
մաստեղութեանց մէջ կը փայլատակէր :

Միտ ի Նոր-Նախիջևան, ուր լը տա-

1. Կենս սրբական տեղեկութիւններ քաղեր
ենք իր. Ես հաղդի « Միքայէլ Նալբանդեան Նալ-
բանդեանց » ր. ընտիր կենսագր. թիւնէն : Արար-
համ 3. Այվազե սնի կենսագրութեանց Բ. հա-
տարէն « Մ. Նալբանդեան Պայտարեանց » .
Նալբար Փաղը. թղթի աշխ. Թարգ. սկիզբը
զրուած է համառօտ կենսագրութիւնէ : Հմմտ.
Տարագ, Ելլիւստարսիօն, 1900 թիւ 47. - Վտակ
Վ. Փափազեանի. էջ 378 :

2. Այն առնել որուն մէջ ծնած, անած ու
անցնացած է Միքայէլ Նալբանդեանց իր ման-
կութեան օրերը, կը գտնուի Նոր-Նախիջևանի
Ս. Համբարձումի թաղի 26 գծի վրայ : Կշմին-